

Íme: itt a „saját hitünk”, amiről sokat kellene beszélünk, amiről sokat kellene elmélkednünk, s amely hittel biztosan ki tudnánk állni.

Ki kellene állnunk, mert ebben a nehezen fordululó hajótestben nem csak a hitünk van, hanem például a művészeti világnézetünk is, a szent-összejöveteleink zenéje is! (egyházzenesz vagyok, tehát ez is itt forog a fejemben állandóan!) Miért mindig csak az a „hiteles gyakorlat”, ami évszázadokkal ezelőtt volt? Természetesen, amikor előbbre szeretnénk lépni, akkor mindig azzal kell kezdenünk a tovább lépést, hogy le kell hán-tanunk az előző igazi formákról a ráakodott nem szükséges rétegeket. A „reform” így találja meg az eredeti „form”-át, de ez csak az első lépés lehet! A feltétlenül szükséges következő lépés, ha ezek után ki merjük mondani a „pro-form” kifejezést; ma mi kell a túlélés-hez?

Természetesen ez mind csak elmélet, ha a „proform” nem jár együtt a proform-élet gyakorlatával, akkor ez mind nem ér semmit!

Milyen csekélység volt a tömörülés a kis-közösségekbe ahhoz képest, amit ma kellene szorgalmaznunk. Akkor az ÁVO-tól féltünk.

Ma mitől kell félnünk? A pénztől, ami oly szépen megnyugtat minden egyházi lelket, s ennek a nyugalomnak a köde, amely minden gondolkodást lecsillapít, „hiszen az igazságot már régen leírták, kimondták, minek azt mindig firtatni!” – hallottam egy igen becsületes, keresztény embertől! Mitől kell félnünk? A virrasztás emlegetésétől!

Igenis: szét kell választanunk az egyházat az államtól. Az állam építi a kerítést, nekünk pedig meg kell látnunk a szenvedő embert; hogyan lehet eltérni egy egyházme-gyében az éhező embert. Egy püspök addig nem vehetné kezébe az aranyozott botját, míg csak egy ember is van a meggyében, aki nem lakott jól! Most igen na-gyot mondtam!

Mégis csak kellene a kis-közösség!

Építésznek beszélek, - és én okoskodom a zenész.

Milyen lenne egy modern templom? – Szerintem valami olyan építmény, melyben sok kisebb-nagyobb ká-polna-féle lenne, melyeket szépen be lehetne zárni, hogy a meleg ne szökjön ki, s 20-30 ember jól érezze magát benne. Az éppen itt tanyázó kis közösség saját ízlése, szüksége szerint alakítaná ki a berendezést a vezetőjével együtt. S, ha valami nagyobb esemény adódik, akkor egyszerűen csak ki kellene nyitni a belső felé néző ajtókat, s a sok kis közösség együtt is ünnepelhetné a nagyobb közösség örömét. Na, ez csak zárójel volt!

Jó volna egy ilyen **Bárka**, ahol csöndesen, esetleg vitatkozva alakíthatnánk az Isten-képünket! Addig marad ez az elektronikus kerek-asztal a vitára.

2017-05-13

HAMVAS BÉLA

KRÍZIS ÉS KATARZIS...

1.

A krízis irodalmának áttekintése után természetes sorrendben a kibontakozás irodalmának áttekintése következnek. A krízis és kibontakozás között azonban hézag van: a kettőt egymástól lényeges pont választja el. E pont – a krízisnek kritikus pontra való érkezése és átváltódása valami mássá – a krízis legmagasabb foka, ugyanakkor első lépés a kibontakozásban. Ezen túl az ember nem kezdhet el beszélni megoldásról, sajátságos módon itt már nincsen semmi megoldanivaló; a helyzet megfordult: ahogy az előbb az általános tendencia a bonyolódás volt, most a megoldás lett. A krízis végső kiélesedése egyben a megoldottság kezdete is. Ezt a leg-egyszerűbben katarzisként lehet nevezni.

A katarzisként nincsen irodalma. Történetfilozófiai, lélektani, társadalomtudományi és egzisztenciafilozófiai könyvekben ugyan történik rá utalás, de egyetlen szerző sem feledkezik meg arról, hogy hangsúlyozza: a probléma nem tisztán történeti, lélektani vagy társadalmi. Egyformán tartozik valamennyi tudományba, anélkül hogy teljes leírását akármelyik meg tudná adni. És ahelyett hogy az ember azt az utat választaná, amely külön-külön közölné az egyes tudományok álláspontját, helyesebb és egyszerűbb, ha olyan szemléletet választ, amely lehetőleg összetett, és egyszerre tudja megvilágítani azt, amiről szó van. E komplex szemléletnek természetesen megvan a veszélye. Mivel megállapítás, elemzés, értékelés, kritika állandóan összejátszik, sohasem lehet minden oldalon teljes, és sokszor kénytelen megelégedni utalásokkal. Ezzel szemben megvan az az előnye, hogy mindig az „egész”-re vonatkozik. A katarzis nem külön történelmi, vagy társadalomtudományi, vagy lélektani, vagy morális kérdés, hanem a kultúra kérdése, és pedig egy sajátságos és végső értelemben az. „Erkölcstan, politika, gazdaságtan, pszichológia – mondja Maritain* – amennyiben az adott valóságban az ember konkrét helyzetével foglalkozik, sohasem lehet tisztán egy tudomány tárgya... ezen felül van az a belátás, amely képes arra, hogy igazi tudományos fokon a praksist is kielégítse, s ez az, amely egyszerre lényegét és konkrétumot, a természet és a szellem rendjét feltárja.” Ennek a szemléletnek következménye volt az a megismerés, amely a mai krízis természetét abban jelölte meg, hogy: „vallásos”.

2.

A krízis jellegének megállapítására nem következhetik más lépés, mint annak a kérdésnek felvetése, hogy mit jelent a krízis a modern ember életében. Ehhez azonban tudni kell, hogy ki az a modern ember. Eliot szerint mindenki, aki Rousseau Vallomásait olvasta. Valéry azt írja, hogy a modern európaira három dolog jellemző:

először olyan területen él, amely valaha a Római Birodalomhoz tartozott, másodszor keresztény, harmadszor a görög szellem örököse. Mindkét meghatározásban van valami merev esetlenség: túlságosan statikus. Valószínű az, hogy ami a modern embert jellemzi, az nem kész helyzet, hanem inkább a küzdelem befejezetlensége. Modern ember annyi, mint ellentétek feszültsége: drámai helyzet. Történeti erők összeütközésében áll. És a legtöbb, amit erről az emberről el lehet mondani, nem az, hogy minő elemeket hord magában, hanem hogy ezek az elemek milyen drámai szituációt teremtenek.

A modern ember őseitől két dolgot örökölt: nagy kultúrát és ezzel a kultúrával való elégedetlenséget. A kultúra nagyságát senkinek sem jut eszébe kétségbe vonni: körül kell néznie, és életének minden ténye meg fogja cáfolni. Az elégedetlenséget éppoly kevésbé lehet kétségbe vonni: magába kell néznie, és tapasztalni fogja megszámlálhatatlan ellenkezését mindazzal szemben, ami körülötte történik. A modern ember tudatában összekeveredik a kultúra csodálata ugyane kultúra ellen támasztott kifogásokkal: tisztelet és kritika, sőt hódolat és lázadás. Ebben a helyzetben az ember elfogadhatja azt az álláspontot, amit Rousseau, hogy a kultúrát teljesen át akarja lépni. Ez volna az a magatartás, amelyben az elégedetlenség győz. Rousseau az első, aki e helyzetben a kultúra ellen foglalt állást. Ez a romantikusok életmagatartása, ez Schopenhauer vagy Kierkegaard filozófiájának ihlete, Dosztojevszkij vagy Tolsztoj megváltásának rugója, Baudelaire költészetének, Wagner zenéjének, Cézanne festészetének tartalma, ez a szellemiség jelentkezik a marxi szocializmusban éppen úgy, mint a freudi pszichológiában: az előtérbe lépő elégedetlenség. De az ember elfoglalhatja azt az álláspontot is, amelyet Goethe, és mondhatja, hogy a kultúra elégtelenségét nem úgy lehet a legbiztosabban kiküszöbölni, ha eltávolítom, hanem ha továbbépítem. A tiltakozás céltalan: a kultúra nem tüntethető el. Nem mi csináltuk, hanem halottaink. És a halottak alkotása nagyon nehezen ingatható meg. A változtatás egyedüli módja nem az, hogy szétrombolom, hanem hogy feljebb emelem. A rousseau-i út csak érzelmi; a goethei út szellemi. A szellemi úton jár Byron költészete, Nietzsche filozófiája, Beethoven zenéje, Böcklin festészete, a tiszta tudományos törekvések képviselői: a nagy modern matematikusok, fizikusok, asztronómusok, egy Ranke vagy Burckhardt történettudománya.

A modern embernek ebben a két áramlatban állást kell foglalnia. Sohasem állhat meg tisztán csak az egyikben. Minden embernek új meg új viszonyt kell teremtenie, a kérdést más és más úton kell a maga számára megoldania. Mert a modern ember drámai szituációja éppen az, hogy milyen egyensúlyt állít fel és tud felállítani a kultúrával való teljes elégedetlenség és a kultúra teljes helyeslése között. A modern ember sohasem lehet az egyik vagy a másik. A dráma éppen az, hogy mind a kettő, és hogy ezt a kettősséget végig kell küzdenie.

3.

Így érkezik el az ember a modern európai tulajdonképeni drámájához. Van eset, amikor ez az európai olyan magatartást tanúsít, hogy a történeti helyzetével járó feladatot az előbbin felül újabb nehézségnek tartja, s azt a kultúrának, közvetve emberi sorsának rovására írja. Itt is kiütözik az elégedetlenség, ami kifogásait jellemzi. Ez a fajta ember nem úgy áll szemben életproblémájával, hogy: íme, a feladat, amit meg kell oldanom, lásunk hozzá és csináljuk a lehető legjobban. Éppen ellenkezőleg: vádakot kohol és ürügyeket talál, hogy nehéz helyzetéért valamit okolhasson. Első kérdése nem az, hogy: miképpen csináljam meg, hanem az, hogy: miképpen ne csináljam meg. Ezzel nem segít magán – de talán ez az a szándék, ami egzisztenciájának legmélyebb pontjára utal, és megérinti legbelső lényegét. Elégtelensége mögött van valami ebben az emberfajtában, ami örül ennek az elégedetlenségnek. A kérdéseket csakis azért élesíti ki, hogy a maga számára a kérdéseknek súlyosbított és elnehezített formáját tegye átélhetővé. A krízist bonyolítja, és ezzel természetesen közreműködik a kultúra felbontásában. Kultúra alatt összefoglalva mindazt, ami társadalmi, lélektani, gazdasági, morális stb. Ez a fajta ember nem segít magán elégedetlenségével, de nem ez a fontos, hanem az, hogy nem is akar segíteni. Amit akar, az: szétszedni és lebontani. Kultúrát, társadalmat, kapcsolatokat, államot, önmagát sem véve ki. Az ösztön benne sohasem tudatos; de a történet erői az emberben nem szoktak tudatosak lenni. Az életrombolás ebben a szellemiségben sohasem lép előtérbe, ami előtérbe lép: az elégedetlenség, és pedig rendkívüli érzelmi és művészi vagy tudományos apparátussal igazolva saját helyzetét. Az elégedetlenség titkos értelme az, hogy a negatívumokban van otthon – ez a negatívum a szenvedélye. Igyekszik mindennemű lehetőséget elvágni arra, hogy az ember más is lehessen, mint elégedetlen. Minden eszköz jó arra, hogy elhintse és terjessze kétségeit, bizonytalanságát, lázadását, a megoldásokról való lemondást. Eltolja magától az esetleges kibontakozás alkalmait: itt akar felőrlődni, saját elégedetlenségében akar elégni és megsemmisülni. E szellemiség képviselői bárhol jelennek meg, tudományban, művészetben, politikában, társadalomban, magánéletben: mindenütt a reális világgal szemben elégtételül épített irreális világképpel járnak. Mindegyiknek van valamilyen álma, amelyet a konkrét valóság ellen készített, akár olyan ez, mint a romantikusoké, akár olyan, mint az utópistáké, vagyis akár romantikus visszavágyó (főképpen művészi irány), akár romantikus előrevágyó (főképpen tudományos és társadalmi irány, a technikai „haladás”-eszmé, szocializmus stb.). De nem az álom a fontos, hanem az a helyzet, ami vele az álmat készítette: az elégedetlenség, de még emögött: a valóság nem akarása, szembenállás az adott és kiszabott történeti fel-

adattal, amelyet nem akar megoldani, mert a legmélyebb ösztön benne nem a megoldás, hanem az elodázás, sőt a rombolás felé viszi.

De tanúsíthat az ember a történeti feladat iránt olyan magatartást is, amely hősies küldetésnek fogja érezni azt, hogy ilyen súlyos helyzetbe született. Ez az ember-típus sohasem fog magában álomvilágot hordani: nem szökik meg a valóság elől úgy, hogy irreális képzeletvilágra utal. Eppen ellenkezőleg, erénye az lesz, hogy belésson a valóságba, amelyet egyedüli talájának érez. Minél mélyebben akarja megismerni és minél élesebben beszámolni arról, ami történeti, szükségszerű és reális. Az ilyen típusú ember mindig az adott helyzettel számol, és kritikája is egy neme a világ igenlésének. E szellemiség képviselői bármely területen jelentkezzenek is, mindenütt abszolút produktivitásukról ismerni meg őket. És e teremtő tehetség mögött az emberi lét fölött érzett öröm van. Az elégedetlenség oly stádium, amikor a világ nagyszerűségét még nem látja át teljesen. Mihelyt átlátta, az elégedetlenség feloldódik. Természetes, hogy ismét más helyen újból elégedetlenség támad, de ez megint csak megoldódik, és így támad egyre tisztább képe a világról.

A modern ember drámája e két szellemiség szembenállása; más szóval: ez a drámai feszültség teszi a modern embert. Természetes, hogy most már nem az eredeti drámáról van szó: A krízis nem a nagy kulturális örökség és a vele való elégedetlenség szembenállása, hanem ennek a szembenállásnak integrálódása. Egyik oldalon az elégedetlenség – álomvilágba menekülés – valóságfélelem – élettávolság, a másikon: alkotás – realitás – hősies magatartás, át- és átszöve mindenütt a maga ellentétével, egész szellemiséggé fejlődve. A modern európai legbelsőbb élménye ez a drámai összeütközés, és csak ennek az embernek van ma teljes és igazi jelenléte az időben, aki a drámát aktuálissá tudja tenni, és annál inkább van jelenléte, minél teljesebben teszi aktuálissá. Minél távolabb áll tőle, minél felületesebben éli át, annál kevésbé él a jelenkorban.

Ezen a helyen kell feltenni azt a kérdést, hogy miért támadt az embernél a kultúrában e rendkívül nehéz helyzet? – amire nem lehet más válasz, mint hogy: a nagy örökség egyúttal kötelesség. Nehéz helyzet csak ott támad, ahol az ember kötelességét megtagadja. A nagy kultúrával feltétlenül együtt jár az a kötelezettség, hogy az ember tovább építse. Kultúrában születni nemcsak annyit jelent, hogy élvezni a kiváltságokat, amiket az ősök alkotása teremtett, hanem annyit is, hogy előkészíteni az utódok kultúráját. A modern ember helyzetében azonban az a nehézség, hogy a kultúrával együtt őseivel kifogásokat is kapott, és e kettősséget kell élnie. Aki nem éli, az nincs jelen a korban, és minél kevésbé éli, annál nagyobb a „korszerűtlenségi koefficiense” (Ortega kifejezése). És vannak emberek, akiknek korszerűtlenségi koefficiense oly nagy, hogy a mából nem vesznek részt, és nem is vehetnek, vannak, akik még

egy háború előtti, vagy 1890-es, vagy még régebbi történeti stádiumban élnek. Ezek számára ez a problematika teljesen idegen és semmitmondó. Az ő szembenállásuk más természetű: nekik saját lemaradottságukkal kell megküzdeniök. Korszerűtlenségüket csaknem minden esetben azzal igazolják, hogy: a mai idő romlik, a régi jó idő sokkal jobb volt. Ez a sztereotip igazolás, az, amivel korszerűtlenségükből még erényt és fölényt igyekeznek kovácsolni. Ez az emberfajta nem modern európai, és egész életrendje régen időn kívül álló, elhagyott forma.

E kérdésre vonatkozóan még egy pont elintézetlenül maradt, s ez az, hogy miért jellemzi a modern ember helyzetét a múlthoz való viszonya, sőt miért ez az egyedüli megjelölési lehetőség? Eliot azt mondja erre, hogy az ember mértéke csak elődje lehet. Az eredetiség, egyéniség, sajátosság mindig csak az ősökkel, a tradícióval szemben lehet egyéni, eredeti, sajátos. Mindenemű tulajdonságot az elődök határoznak meg („The individual and traditional talent*”). Az ember csak az ősökhöz viszonyítva lehet egyéni, s így az ember történeti helyzete csak a tradícióval szemben jelölhető meg. Így hát, ha arról van szó, hogy ki a modern ember, és mi jellemzi történeti helyzetét, akkor azt a módszert kell követni, ami a jelen esetben is alkalmazást nyert, vagyis hogy az ember a modern európaiat szembeállítja őseivel.

4.

Modern európainak lenni annyi, mint átélni azt a drámai szituációt, amely az időből fakad, s az embert az elé az alternatíva elé állítja: elhagyja az európai kultúrát, vagy folytassa. Ebben a kontroverziában benne lappang a világ-, élet-, önértékelés is. A kultúrával együtt az ember kénytelen dönteni és dönt is, afölött is, hogy: produktív társadalmi életet éljen-e, megvalósítsa-e szándékait stb. Ebben a kérdésben valamennyi benne foglaltatik, mert hiszen a kultúra világot, társadalmat, államot, egyéni szellemiséget is jelent.

Érdekes közelebről megnézni néhány olyan közönségesebb helyzetet, amely a mai ember magatartására jellemző. Ezek közül a helyzetek közül egy sem típus, akár lélektani, akár társadalomtudományi, akár történeti szempontból, sokkal inkább világhelyzet, amely állandóan mindenki számára nyitva áll – a modern ember drámájának egy szituációja, amin, ha nem is teljesen, de részben minden európai keresztülment és megy és menni fog, és ezért közvetlenül, belülről érti, mert útjába esik. Valamennyinek pedig közös ismertetőjele van: a krízis-arculat. Leonov* orosz regényíró mondja az ötéves tervről írt regényében egy emberről, hogy olyan arca volt, mintha még mindig ezerkilencszázhuszonháromban élne. Valamennyi arculatnak az a közös jellemvonása, hogy ezerkilencszázharminchatban él. Akármilyen viszonyban áll a mával, benne van. Mindjárt az első helyzet, amit lótuszevőnek lehet hívni

(Szerb Antal Magyar irodalomtörténet-ének kifejezése), bizonyíték erre. A lótuszevőre jellemző, hogy úgy él, mintha nem volna krízis, a helyzet komolyságával és nehézségével szemben sajátos eszméletlenségben, mintha édes és kábító gyümölcsöt evett volna, ami elfeledtette vele reális helyzetét. De ezen az arcon is ott van az idő drámai feszültsége. A fajsúlytalan flapper* vagy jampec, mintha gondtalan felületességével nem venne tudomást arról, ami körülötte történik, lát szólag tisztán élvező életet él, amennyiben sikerült neki „elfelejteni” az időt, amelyben él. A lótuszevő mégis krízis-arculat és egyike a legjellegzetesebbeknek. Mert az elfelejtés csak annak szempontjából van, amit valaki el akar felejteni. A lótuszevő azt hiszi, hogy amit nem akar észrevenni, azt nem is vette észre. Pedig ez a világhelyzet csak a krízis tekintetében van: csak annyiban, amennyiben valaki nem akar felelősséget vállalni rá, hogy hol él. Ezért az a helyzet jobban ki van szolgáltatva a krízis állapotának, mint akármilyen másik, mert kénytelen mindig pontosan és éppen az esedékes, a jelentkező kritikus szituációnak hátat fordítani, mindig azt, aminek megoldása a legfontosabb volna, „elfelejteni”. A lótuszevő példa arra, hogy az ember a történet feladott drámájából mennyire nem tudja magát kivonni soha, és amennyiben mégis kísérletet tesz rá, ez mennyire magára az emberre üt vissza. Mert gondolható-e, hogy bármit is elér azzal, ha nem vesz tudomást az időről? Vajon arathat-e mást, mint önmaga átmítását? És nemcsak a flapper vagy a jampec lótuszevő: ez a lényegtelen né válásnak csak két határeset. Ebben a világhelyzetben van mindenki, aki az idő feladata alól kivonja magát, és úgy tesz, mintha itt nem volna semmi megoldandó, megkísérel egy kortól elűtő stílust megvalósítani, amely az adott helyzettel úgy számol, hogy úgy tűnteti fel, mintha nem kellene vele számolni. A lótuszevőnek végeredményben ugyanúgy részt kell vennie az időszerű játszmában, mint mindenkinek, rá is ugyanazok a szabályok érvényesek, mint másra, de állandóan olyan magatartást tanúsít, amellyel azt akarja jelezni, hogy ő mindezek felül van, és rá ez nem vonatkozik. Ez a helyzet végeredményben a maszkhöz vezet: a gondatlanság mosolya a lótuszevő arcán megfagy, az ember lényegtelen lesz, tényleg elveszti minden kapcsolatát az idővel, és ami belőle marad: az üres térbe meredő lárva, mialatt a kor továbbrohan.

Egészen más az „outsider” helyzete. Sokszor találkozni vele, és elméleteiről lehet megismerni. Teljes tudatában van annak, ami történik, de azt hiszi, abban a kivételes kitüntetésben részesült, hogy a megoldásnak is birtokában van. Ide tartozik a politikai párt, amennyiben programatikusan, és programját tényleg komolyan is veszi. Outsider minden részlettudomány (pszichológia, statisztika, gazdaságtan stb.), mint univerzális megoldási kísérlet, minden társadalmi mozgalom, amely „alulról” vagy „felülről” akarja a világhelyzetet megoldani. Az outsider-szituációra jellemző az, hogy „kívülről” kísérli

meg, és pedig gyakran egyszer s mindenkorra feloldani a krízist – kívülről, vagyis nem magából az időből, konkrétan, adott tényekből kiindulva, hanem elméletből, absztrakt módon, saját eszméit a valóságra erőszakolva. Ez a törekvés még csak nem is segít, és még csak részleteket sem old meg: részint, mert a kiindulás sohasem lehet másutt, mint éppen az idő középpontjában, részint, mert a megoldás sohasem irányulhat a részletekre külön, hanem mindig csak az egészre, részint pedig ennek, éppen úgy, mint a krízisnek, egzisztenciálisnak kell lenni, élményszerűnek, sorsszerűnek. Osztályuralmi kísérletek, szocializmusok, akár nemzetiek, akár nemzetköziesek, programok, tudományos befolyások mindig a tényleges történeti egzisztencián, a válságot élő emberen, népen, államon „kívül” vannak – külső beavatkozással akarják az időt áthatni, s ez a törekvés, ahogy eddig is mindig eredménytelen volt, az is fog maradni.

Mielőtt a legfontosabb drámai helyzet szóba kerülne, még egyet kell szemügyre venni: a lemaradást. Ez a helyzet nem az a jellegzetesen korszerűtlen, amelyről az előbb volt szó: a korszerűtlen számára az egész krízishelyzet idegen, az időn kívül született, nincsen valóságos kapcsolata a mával és nem is volt. A lemaradt részt vett a korban, de nem tudott lépést tartani vele. Az aktuális feladattal, a minden pillanatban újra más és más kritikus szituációval elvesztette és mind jobban elveszti érintkezését. Az idő között és között a távolság egyre nő: mind jobban elmarad. Visszaesik a múltba. Ha a kontaktus megbomlásakor csak egy-két ütemnyi késése volt, ez a késés egyre nagyobb lesz. A lemaradás nem feltétlenül az öregedéssel jár együtt, vagy nem a provinciális helyzetből folyik; „megáll”, illetőleg „lemarad” mindenki, aki a történet folyton új és új feladatát diktáló ütemét elvéteti, és a világtörténet ritmusából kikapcsolódik. Öltethet ez a helyzet olyan alakot is, hogy az ember „megmerevedik”, olyat is, hogy „széthull”, olyat is, hogy „kifulladás” vagy „összetörik”. Minden esetben azt jelenti, hogy egzisztenciája elveszti az időben való jelenlétet, életmenetében „korszerűtlenségi koefficiens” támad, s ennek egyre növekvő hajlama van, egyre nagyobb lesz a távolság egyéni sorsa és a közös emberi sors között.

5.

A legfontosabb helyzet az időszerűség helyzete. Ez a megjelölés természetesen korántsem jelenti azt, hogy az ember itt minden divat, jelszó, napi esemény martaléka, hanem hogy a világtörténettel közvetlen kapcsolata van. Az előbbi szituációkra jellemző az, hogy az ember megoldást választ. Itt az ember önállóságát feladja, és az idővel diktáltat magának. Bäumlér Nietzsche-könyvében azt írja: „nem arról van szó, hogy az ember önállóan akar, vagy kényszernek van alávetve, hanem arról, hogy valami az ember által történik”. Az ember nyitva áll az idő felé, hogy az általa történjék. A magatartás

csak egyik oldalon passzív, vagyis fogadja be azt, amit az idő mond, a másik oldalon aktív, mert megvalósítja a történet által mondottakat. Az ember a történet elszenvédője, ugyanakkor cselekvője. Állandó egyensúly és folytonos közvetítő helyzet a történet nagy erői és a valóság között. Ez a helyzet az, amit időszerűnek lehet hívni.

Határozottan felismerhető formai helyzetről itt éppoly kevésbé lehet beszélni, mint egyebütt. Amiről szó van, inkább helyzetek sora, folyamat és drámai feszültség. A kiindulópont minden esetben a modern európai örökség felismerése; észre kell vennie az egyik oldalon a nagy kultúrát, azt, hogy életét ebben a kultúrában kell megvalósítania, adott társadalmi helyzetben, bizonyos eszközökkel, szellemi tradícióval, gazdasági, szociális és morális körülmények között kell élnie, a másik oldalon pedig mindezzel szembefordulnia. Az alternatíva felmerülése nélkül az ember nem él a mai korban. A szembefordulást azonban rögtön követi az a szándék, hogy az ember a kultúrát, amelyet elégtelennek tart, felbontsa. Minden modern európaiban megvan ez a destruktív attitűd: támadja a társadalom, morál, államélet pontjait, amelyeket kifogásol. A folyamat egzisztenciális volta itt tűnik ki, az a tulajdonsága, hogy nemcsak arra irányul, amit célba vesz – amennyiben az ember a destruktív attitűdöt felveszi egy kérdésben, fel kell vennie az összes többi kérdésekben is. A kultúra kritikája együtt jár a történet, a morál, az egyéniség, az életmód, sőt önmaga kritikájával is. Mert a kritikus magatartás nem társadalmi, nem osztályi, nem egyéni, hanem „vallásos”, ami ugyanaz: nem a valóság megnyilvánulására vonatkozik, hanem a lényegre, a metafizikai központra. A feleszmélést követi a kritika, ezt pedig: a lázadás. Minden modern ember a kritikus és destruktív periódus után fellázad a kor ellen, amelyben él: aktív térre lép, és megkísérlő kifogásait konkretizálni. A kritika nem marad magánügy, személyes élmény, hanem általános magatartásban jelentkezik, amennyiben új szituációt akar teremteni, és a régit destruálja. A modern kor tele van lázadókkal („suffrage universel”). A mai kultúrának nincsen egyetlen pontja sem, amelyet ne tettek volna kérdésszerűvé. Könnyen azt lehetne hinni, hogy a lázadás különböző elszigetelt helyeken keletkezett: lázadás a fizika területén, a régi fizikával szemben, a morál területén a régi morállal szemben, a politika területén, az ízlés stb. területén – és ez az egymástól függetlenül jelentkező sok lázadás teszi ki a modern lázadó attitűdöt. Éppen fordítva igaz: a középponti, metafizikai, vallásos mélységben lejátszódó lázadás volt előbb, és ez jelentkezett lassan a kultúra valamennyi területén. Valamennyi lázadásnak teljesen azonos jellege van, és mindegyik ugyanarra a közös és általános kiindulópontra megy vissza: az élményre, amely úgy akar túljutni a kor által feladott nehézségen, hogy szembeszáll az örökölt kultúrával, és azt szétszedi. És e lázadás, mint ahogy

minden előbbi magatartás is, „vallásos”. Amilyen mértékben lázad az ember valamilyen tudomány, a közérkölc vagy államiság ellen, úgy kell lázadnia önmaga ellen is. De itt sem képességei, tulajdonságai – ez csak ideiglenes és el nem mélyült forma –, hanem lázad saját maga mint személy, mint lény ellen. Senki sem fogja kétségbe vonni, hogy a fizikában a relativizmus párhuzamos a modern művészeti törekvésekkel, a lélektani törekvésekkel, a társadalmi jelenségekkel, hogy a világháború, a nemzetközi, nemzeti, gazdasági és gyakorlati krízisek egy közös pontból fakadnak. Innen támad a modern embernek az a magatartása is, hogy önmaga ellen lázad fel.

A lázadásnak elmélyülő és terjedő tendenciája van, mindig általánosabbá válik, és mindig pontosabban és élesebben a lényegre vonatkozik. Ritkán éri el azt az intenzitást, hogy kiterjedjen a kultúra egész területére, és kérdésszerűvé tegye az egész kort egész berendezésével, az embert egész alkatával. Ilyen rendkívüli szélső eset csak egy van: Nietzsche. Egyébként többé vagy kevésbé izoláltan a lázadás tovább élesedik, és egyes pontokon sikerül a kultúrát teljesen felemésztenie. Új helyzet támad: a nihilizmus.

Minden vonalon keresztül vitt nihilista magatartás nincsen. Mindig marad legalább egy pozitív pont az ember életében, amit meg akar menteni. Akár társadalmi, akár vitális, akár morális, akár valamilyen egyházhoz tartozó, akár művészi területen, az ember kénytelen valamit megtartani. És ez a valami a lerombolás eredményébe vetett hit. A nihilista magatartás egészen ritka esetben „gonosz” vagy „elvetemült”. A leggyakrabban csupán radikális, és sohasem az értelmetlen rombolás vágy mozgatja, hanem az a titkos érzület, hogy ennek a rombolásnak teremtő attitűdje van. A nihilista mögött a romboláson túl kezdődő új világba vetett hit áll. Erről a nihilista nem tud, de nihilizmusához ez adja az erőt. Sőt a nihilizmus: a világ nem ér semmit – az élet nem ér semmit – az államnak nincs értelme – a közösségnek ugyanannyi – a kultúra üres semmiség: mindez öszintén és teljesen csak akkor érthető és vihető végig, ha ez a túlnanba vetett hit abszolút intakt. A lemondás, a szaggatottság, a megvetés, az undor, az emberi viszonylatoktól való elszakadás, elzárkózás, tiltakozás, a világ és élet semmibevevése, ami éppen a nihilizmus, semmi nemű érték el nem ismerése, szkepszis és cinizmus, magány, a kor iránt tanúsított irtózat – mindez lényegében csak akkor igaz, ha az ember az utolsó cseppig telítődik vele, ha tényleg nem hisz semmiben, nem tart komolyan semmit, és nem tartja érdemesnek, hogy tettet vagy szót vesztegessen arra, amit egészen reménytelennek tart. De a nihilizmus végső magatartása határhelyzet, és már utal arra is, ami túl van rajta. Ebből nem következik az, hogy aki nihilista, annak el kell érkeznie oda, ami a nihilizmuson túl van; ami ebből következik, az, hogyha valaki teljesen végigéli, elérkezik a katarzishoz.

6.

Az egész dráma lefolyásában nem lehetne nagyobb hibát elkövetni, mint azt hinni, hogy szándékos, előre elhatározott és tudatos. Ellenkezőleg: minden lépést, ahogy egy pszichológus mondja: „a legnehezebb, az egész embert alapjában megrázó kényszer élménye előz meg és kísér”. A drámai fejlődés kivétel nélkül minden esetben a dráma szereplőjének leghatározottabb akarata és tiltakozása ellen történik. Az embert valami magával rántja, néha előre űzi. A krízis-magatartás alapvető tulajdonsága, hogy sohasem részleges, körülhatárolható, csak a környezetre vagy csak a belső helyzetre vonatkozó, hanem mindig az egészre, a lényegre, a metafizikai központra vonatkozik. Az ember, amikor az időbe lépett, vállalta az összes feladatokat: kritikát, szembenállást, helyeslést, értékelést, elhelyezkedést, minden következményével. Mihelyt egy feladatot nem old meg, azonnal kényszerhelyzetbe kerül; vagy újra nekiindul és megoldja, és akkor továbbfejlődhet, vagy helyesebb, ha az ember azt mondja, hogy „érhet”, vagy kilép az időből, és akkor hátat fordít (lótuszevő), vagy kívülről próbálkozik (outsider), vagy lemarad (korszerűtlen) – de minden esetben elveszti az időt, vagyis egzisztenciátlanná válik, mert a történet továbbmegy, az idő halad – ahogy Rilke mondja: „auch wenn wir nicht wollen, Gott reift”. Ha életének lényegét meg akarja tartani, tovább kell küzdenie: lázadnia, végül el kell érkeznie a nihilizmusig, a teljes tagadáshoz. A nihilista szituáció az utolsó szabad helyzet, a „szabadgondolkodás”, az egyéni megoldási kísérlet végső magatartása. Innen csak egyetlen út vezet tovább, mindegyik között a legnehezebb: a katarzisz.

A katarzisz egyrészt a nihilizmusból, másrészt a kibontakozásból érthető meg. Két erő dolgozik benne: a végső kétségbeesés vad elszántsága és a már otthonát megtaláló nyugodt önbizalma. Az egyik oldalon a megkövesedett közöny mindazzal szemben, ami történik és történni fog, teljes vágytalanság és nemtörődömség: a nihilistának mindegy, hogy mi következik, a tényeket hidegen és megvetően veszi tudomásul; de ugyanakkor a nihilista gúnyos és keserű, feldúlt és ugrásra kész, van benne valami halálmegvető vakmerőség, annyira megkérgesedett, hogy semmire sincs tekintettel – mindent elvesztett. A másik oldalon pedig a megkezdődő feloldottság, a sóvárgott új-ízű, új-fényű világ, ami egész küzdelmében ösztönzője volt – ennek érzi már vonzó voltát, új és nagyszerű bizalom, kedv, nyíltság, öröm, amely a helyzetet, minél nehezebb az, annál csábítóbbnak tartja, a vitális erők teljes erővel újra fellobbannak, s mintha nyomukban csak most kezdene a világ először a maga nagyszerűségében feltárulni. Mindkét tényező oda hat, hogy az ember félelemtelen legyen, abban az értelemben, ahogy Nietzsche használja („Wir Furchtlosen”), és Turenne-t idézi, amikor ütközet előtt azt mondja: „Tu trembles? Tu tremblerais bien davantage,

si tu savais, ou je te mène! – Reszketsz? Hogy reszketnél akkor, ha tudnád, hová viszlek!” Mi a félelemtelenség? – ha az ember félelem nélkül viszi magát félelmetes helyzetekbe. Az ember félelemtelensége önmagával szemben: nincs már szüksége arra, hogy visszarettenjen bárminek is a végiggondolásától, kimondásától vagy megtevésétől. Túl van mindennemű tekintetbevételeken: elszánt és bátor. De, mint egyebütt is, ez nem tisztán az embernek önmaga felé fordult viselkedése, nem csakis pszichológiai attitűd. A kíméletlen és radikális önkritikának az az eredménye, hogy most már beszámol és be mer számolni minden tényről – de ez az élet minden területére kiterjed, a világ minden tényével szemben kíméletlen és radikális kritikát fog gyakorolni. Új felelősség, új szembenállás, új meggyőződés, amellyel új kockázat jár, az új magatartásért új helytállás, új munka vállalása, mindaz, ami valóban megremegteti az embert, ha arra gondol, hogy ezek mellett ki kell tartania, itt támadásokat kell majd leküzdenie, és az embert tényleg remegés fogja el annak láttára, hogy micsoda nehézségeken keresztül tudja csak megvalósítani mindazt, amit akar, milyen mérhetetlen küzdelem árán tud csak igen keveset keresztülvinni abból, amire pedig egész erejére szüksége van.

Ez a félelemtelenség a legelső és legfontosabb feltétel ahhoz, hogy az ember a katarzist átélje. Ez a morális és egzisztenciális feltétel ahhoz, hogy meglegyen a bátorsága, hogy a kritika-lázadás-nihilizmus stádiumai alatt kifejlődött ellenkezést és elégedetlenséget a végsőkig fokozza és ugyanakkor feladja. Már tudja, hogy nem tűrhet kompromisszumot az élet egyetlen területén sem, mert „ha leszállítja igényeit, akkor meghamisítja az értékeket – nincs más útja, mint hajlíthatatlannak maradni” (Evola). A katarzisz az összes elmúlt és bekövetkező drámai szituációk kiélesedése: egyszerre valamennyi élethelyzet, morális követelmény, megalkuvás lehetősége, harci vágy és teljes apátia, életkedv és menekülésosztön követelően lép fel. Az ember előbbi megzavarodásához újabb, az utóbbinál sokkal súlyosabb zavar járul: érzi, hogy elérkezett az idő, amikor valamire döntenie kell. Bátorsága már megvan hozzá, csak még iránya nincs – mert ahogy a nihilizmusnak minden irány egyforma rossz, annak az állapotnak, ami a nihilizmuson túl van, minden irány egyforma jó –, most a katarziszban csak egyetlen irány van. Tájékozódását elvesztette. Szemben áll a semmivel – ő volt az, aki a világot felbontotta és lerombolta, de ezen a semmin át kell ugrania. A helyzet folyton élesedik és feszül, mindig erősebb kényszerek lépnek fel, amelyek az elszánt lépés megtételére hajtják. Az ember elodázza, amíg lehet, mert ebben a drámai szituációban is, mint az összes előbbi helyzetekben, az idő az embert akarata ellenére sodorja. Így következik be az utolsó megrázkódtatás, a szorongató helyzet és kimondhatatlan feszültség, amely az embert ugrásra kényszeríti. Ez az ugrás halált megvető, mert az ember tudja, hogy mi forog kockán: eddigi

szembenállásai, bármennyire élte is őket, nem voltak ilyen mértékben aktuálisak. Most egyszerre feleszmél arra, hogyha így folytatja, milyen élet lesz az, amikor szemben kell állnia az állammal, amelyet éppoly kevéssé tart figyelemre és értékelésre méltónak, mint a közösséget, tradíciót, morált, ízlést, személyes kapcsolatokat; szembe kell szállnia az egész korrallal és minden korrallal. A nihilizmus e mellett a felfogás mellett ki akar tartani, de a dráma tovább fejlődik – érik. Nem állhat meg. Az embernek ugyanis ugrania kell: bele a semmibe. Vagy a semmi csak a szakadék, amin túl kezdődik valami más? Nem tudja. Erre az ugrásra senki sem tanította, erről senki sem beszélt neki – és most a szakadék szélén áll. Meg kell tennie és mégis vár. Amíg már nem várhat tovább. Senki sem segíthet rajta, egyetlen szót sem mondhat arról, mit, hogyan tegyen. Mindent magának kell tennie, és az egész felelősséget magának kell vállalnia mindazért, amit tett. És akkor a szorultság legmagasabb fokán, amikor érzi, hogy a teljes szakadás pillanata elkövetkezett, félelemtelen, hideg, vakmerő, de kétségbeesett és feldúlt – egy pillanatban az egész világot és önmagát teljesen feladó lendületben: ugrik? – vagy kénytelen ugrani? – viszi valami? – vagy önként megy? – nem tudni. De a következő percben érzi, hogy már más levegőt szív, más atmoszférát érez. Túl van. A katarzis a modern ember drámájában egyetlen pillanat. De a személyes élményben ehhez éppen úgy időre van szüksége, mint a többi drámai helyzetben, csak sokkal kevesebb időre. A katarzis az intenzitások és megőrző döntések oly feszültségét jelenti, amit az ember hosszabb ideig nem is képes elviselni. A jó katarzis tulajdonképpen ritkán jelentkezik egyszerre, mint generális fellépő „megtisztulás”: leginkább mint egyetlen nagy megfordulás és több kisebb megrázkódtatás. És végül van ember, akinek az „ugrás” nem sikerül – ez az ember élhet tovább, részt vehet társadalomban, állami életben, tudományban, művészetben, de a sikertelenség bélyege ott marad, az idő számára nem fog jelenteni semmit, és ő maga is lényegtelen lesz, mert nem tudott „megtisztulni”.

7.

William James beszél egyszer és kétszer született típusról (once-born type, twice-born type): olyan emberről, akinek sorsa simán és irányváltoztatás nélkül folyik le, és olyanról, akinek életében egy, az egész emberre kiható megrázkódtatás merőben új irányt szab. A modern európai, történeti helyzete szerint, ha a katarzist átélte, „másodszor születik”, de vele együtt másodszor születik az a világ is, amelyben él. A katarzis nem külön pszichológiai, történeti, társadalmi, morális megrázkódtatás, hanem „vallásos”, vagyis mindez együtt. Az ember, a pszichológiai lény, a szembenállásból indul ki, és látja a következőket: lelki tulajdonságai a modern világban fokozatosan elértéktelenednek, korrumpálódnak,

mechanizálódnak, elvesztik tartalmukat, szétzilálódnak, egyre jobban és jobban belekényszerül a lázadó magatartásába, szkepszisbe, megvetésbe; ezzel párhuzamosan halad a társadalom helyzete, amelyben a dekadens és korrupt polgári társadalom átalakul burkolt diktatúrává, ahol pretoriánusok uralkodnak, az egész közösség megmerevedik mechanikus bürokráciává, a társadalom nagyobbik fele rabszolgává süllyed, amíg a helyzet kiélesedik két osztály harcává, uralkodó és szolgáló harcává, amíg a kettő egybeolvad és lesüllyed a proletarizmus osztálytalanságába – ez az osztálytalanság a teljes felbomlás, ami a pszichológiában a nihilizmusnak felel meg; az államéletben a demokrácia és a liberális állam átmegegy a cezarizmusba, ez a hivatalnokállamba, amely teljesen a világtrösztök kezébe kerül, fellép a forradalmi szellem, ami szétrombolja az államszervezetet, és az államiság a régi értelemben felbomlik – ez a felbomlott állam ugyanannak a stádiumnak felel meg, ami a társadalomban az osztálytalanság, a pszichológiában a nihilizmus; végül a világszemlélet a liberális polgári világ idealizmusából áthajlik az elfogult nacionalizmusba, ez a rigorizmusba, ami a másik oldalon kiváltja a világnézeti narkotikumokat, meneküléselméleteket, de a felbomlás továbbfolyik, fellép az alaptalan szofisztika, a teljes szkepszis, s utoljára az ökológiai filozófiája, ami nem egyéb, mint a szellemiségben jelentkező nihilizmus, vagyis: osztálytalanság, vagyis: felbomlott állam. A krízis világfolyamat, ahol morál, állam, társadalom, ember, szellem, művészet, szokás krízise csak megnyilvánulása ugyanannak a kritikus világhelyzetnek. S a katarzist, amit az ember átél, nem pszichológiailag, társadalmilag, politikailag, hanem metafizikailag éli át, s a megújulás nem az egyes ember, hanem az egész emberiség, az egész világ megújulását jelenti.

Az emberiség ma még csak a krízis-folyamat legelején tart, és amennyiben katarzistról beszélni lehet, ez csak egyes emberi személyekben és csak részlegesen folyhat le. Egyes személyekben és sohasem az egész embert átható mélységben. Az ember egyedül semmiféle életproblémáját megoldani nem tudja. Életét megvalósítani csak közösségben, társadalomban, államban, emberiségben képes, s minden önálló kísérletével egyedül marad. A katarzis egyelőre még csak élmény – az egyéni megoldás tükrében a világválság megoldási lehetősége, nem történeti esemény, nem az egész emberiség fejlődésére kiterjedő stádium, ami lefolyt, vagy ami éppen aktuális, hanem feltétlenül bekövetkező, nagy lépés, ami felé az egyes emberekben lefolyt katarzis mutat, és ami felé az emberiség tart. Éppen ezért mindarról, ami a katarzison túl van, még homályosan sem lehet beszélni. Amennyiben a megújuláson túlról valaki valamit mondani akar, az csak egyéni tapasztalat lehet, sohasem közös vagy az egész emberiségre kiterjedő világhelyzet. Lehetne idézni, nem nagyon bőven, de mégis egyre gyakrabban feltűnő gondolatokat, amelyek a katarzison

túlról beszélnek: a megoldásról, kibontakozásról, arról az élményről, amely már nem a krízis ellenszere, hanem ami egészen újonnan megalapított élet-állam-társadalom-művészet-szellem távlata. De elég, ha csak egyetlen idézet mutat rá arra, hogy mi a megújulás lényege, azért is, mert ez a legközvetlenebb, legegységibb, azért is, mert az európai ember történetében ez az első, azért is, mert végeredményben még ma sem tudtak továbbmenni. Ez az idézet Nietzsche Vidám tudományából való és a következő: „mi újak, névtelenek, nehezen érthetők, mi, egy még nem igazolt jövő koraszülöttei – nekünk új célra van szükségünk, és új eszközökre is, ugyanis új egészségre, erőteljesebb, könnyebb, szívósbabb, elszántabb, vidámabb egészségre, mint minden előbbi és eddigi volt. Aki arra szomjazik, hogy az eddigi értékeket és vágyakat átélje, és az ideális »Földközi Tengert« körülhajózza, aki a legegységibb tapasztalat kalandjából tudni kívánja, hogyan érezheti magát az ideál hódítója és felfedezője, ugyanakkor művész és törvényhozó, szent, apostol, jós, egészen régi stílusú isteni magányos, annak mindenekelőtt egyre van szüksége, a nagy egészségre – olyanra, ami az embernek nemcsak van, hanem amit állandóan meg is szerez és meg kell, hogy szerezze, mert mindig újra feladja, fel kell, hogy adjja!... És most, miután sokáig így útban voltunk, mi az ideál argonautái, bátrabban, mint ahogy okos lett volna, és elég gyakran kárt vallottunk és hajótöröttekké lettünk, de, ahogy az előbb szó volt róla, egészségesebbek, mint ahogy számunkra megengedhető lett volna, veszélyesen egészségesekek, ismét és újra egészségesekek lettünk – úgy látszik, hogy jutalmul még olyan fölfedezettlen földrészt találtunk, amelynek határait még senki sem mérte fel, földrészt, amely túl van minden eddigi földrészen... világot, amely oly mérhetetlen gazdag szépségben, idegenségben, kérdésszerűségben, félelmetességben és isteniben, hogy kíváncsiságunk éppen úgy, mint hatalomvágyunk önkívületbe esik... Hogyan elégedhetnénk meg ilyen reménységek és távlatok után, a tudás és ismeret ilyen éhsége után még a jelenkor emberével?... olyan emberi-emberfölötti jólét és jóakarát ideálja tárul itt fel, amely gyakran embertelennek is fog látszani, például olyankor, ha az egész a földön eddig érvényes komolyság mellé állítjuk, és kitűnik, hogy mellette minden eddigi szó, mozdulat, hang, pillantás, morál, feladat tulajdonképpen önkéntelen paródia...”

8.

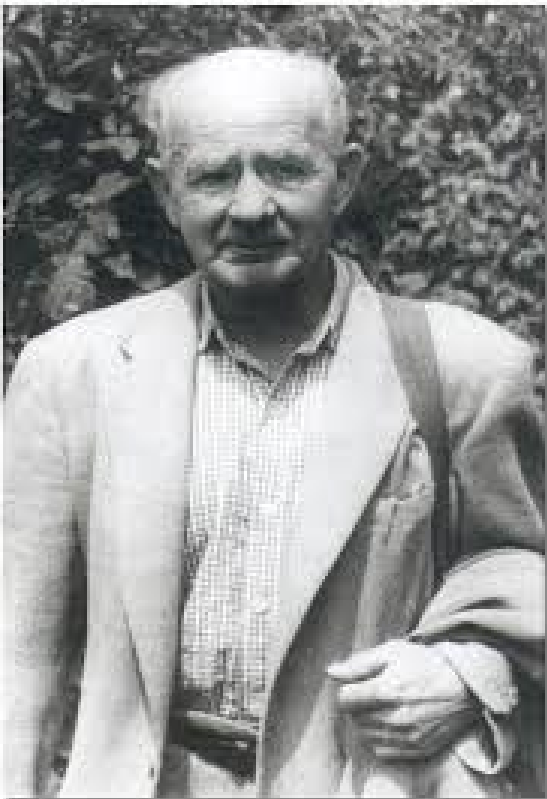
A katarzis ideje, mint változás és az egész emberiségre kiterjedő megújulás, még nincsen itt, de már itt van, és érezteti hatását, mint az egyes embernek a megújulásra való szándéka és törekvése és az egyéni katarzison átment emberi típus jelentkezése. Ortega mondja, hogy az államélet megújulása olyan formák között, ahogy ma folyik, elképzelhetetlen – mindez ismétlés, elmúlt korok politikai próbálkozásainak örökös utánzása. Majd ha el fog jönni „az az államférfi, aki a történetírókat

megrémíti”, aki mindent egészen másképpen csinál, mint ahogy a történelemből meg lehetett volna tanulni, másképpen csinál, szóval, mint 1789, vagy 1830, vagy 1848, vagy 1918, vagy 1932, aki egészen új módszerekkel dolgozik, mert új intenciója, új koncepciója van, csak attól lehet remélni az új államiság kezdetét. Tény, hogy amikor egy mai államférfiről van szó, a történetíró ásit: kívülről tudja már az összes variánsokat, mit ér el, mit érhet el, mik a lehetőségei, hol fog megbukni. Túlságosan kiszámíthatók, túlságosan politikai epigonok mind, a német, orosz, olasz, spanyol forradalmak történeti utánzatok és hatástalanok. A meglepő és kiszámíthatatlan, ami korábban Nagy Frigyes vagy Napóleon volt, az egyedüli, ami lehetővé teszi az államiság megújulását.

Szánalmas próbálkozás államférfiak, ökonomisták részéről az a szándék, hogy a krízist megoldják, és az emberiséget vezessék, anélkül hogy ők maguk bármely ponton a krízisen túl lennének, és bármely csekély mértékben átestek volna a katarzison – anélkül hogy másodszor születtek volna, az emberiséget kényszerítsék a megújulásra és előkészítsék rá. Ez a katarzis jelentősége a mai társadalmi, állami, művészi, morális, szellemi élet minden területén: egyetlen garancia van csak, ami az ember tettét és szavát igazolja, s ez a katarzison való átmentség foka. Aki e nagy válságpontra nem égett át, aki nem újult meg, miután bírálta és elítélte a kultúrát részleteiben és egészében, nem vetette meg az emberiséget és önmagát, nem jutott a nihilizmus megsemmisítő szélsőségeibe, s aki megállás és visszafordulás nélkül nem tette meg a nagy ugrást – az a mai embernek nem tud semmi lényegeset mondani, csak ismételteti, amit úgyis mindenki tud. Különböző programok, bármilyenek, bármilyen területen, csak a krízisre vonatkoznak, és nem azon túlra. Nem oldanak meg, csak interpretálnak. Részleges megoldási kísérletek hiábavalóak: külpolitikaiak, gazdaságiak, közművelődésiek, nevelésiek – mindezek a maguk kicsinyes helyhez kötöttségükben és jelentéktelenségükben nevetségesek. Távlabbi, mélyebb, univerzálisabb, személyesebb és ugyanakkor minden emberre kiterjedőbb és kötelezőbb lépések megtételéről van szó. Nincs gazdasági krízis: kritikus szemmel nézett gazdaság van; nincs krízis a családi életben, a társadalomban, a közérkölcseben: a családban, társadalomban, közérkölcseben krízist élő emberek vannak, akik számára az egész világhelyzet válságos. A krízis nem egyes pontokon oldható meg, nem élhető végig minden következményével valamely részletjelenségben. A részletmegoldás csak a nagy középponti megrázkódtatásnak és megújulásnak következménye lehet. Ezt jelenti a katarzison átment ember-típus a modern európai társadalomban.

Ennek az embertípusnak megjelenése magában a krízisben is új helyzetet teremt, és a mai társadalmi, állami és pszichológiai szituációra vonatkozó kritikában is. A krízisben élő embernek a világra vonatkozó ítéletekben

nincsen kompetenciája: szubjektíven és távlattalanul fog ítélni, mert érdekelt fél. Véleménye csak az őszinteségig mehet el, de sohasem az igazságig. A krízisen túlévő ember ítélete már érdektelen annyiban is, hogy nincsen szüksége rejtőzésre, leplezésre; annyiban is, hogy már átélt helyzetről beszél. És így a krízisre vonatkozóan teljesen ugyanolyan szavakból álló kijelentés más értelmű, ha a krízisben élő s más, ha a katarzison túlment ember teszi. Nem a kijelentés a fontos, hanem az attitűd. Ugyanazt az ítéletet kimondhatja az egyik és a másik, és az ítéletnek más lesz a jelentése. Akinek világhelyzete negatív, annak ítélete, amit kimond, ha pozitív is, negatívumot jelent. Mert az ítéletben a világhelyzet dönt, nem pedig a fogalmazás. Az attitűd felismerése érzésszerűen már megvan, de még nem tudatos és nem általános. De mindig nagyobb mértékben kezdik felismerni, hogy soha magatartást világhelyzettől eloldani nem lehet. Ez a felismerés, ha tudatossá válik, az első lépés a tisztultságban és a katarzison túl levő szellemiség első jelentkezése: a bizalom olyan vezető, nevelő, tudós, gondolkozó, művész iránt, akinek világhelyzete pozitív, és elfordulás attól, akie negatív.

KARL RAHNER

HISZEK A SZENTLÉLEKBEN...

Hiszem,
 hogy megszabadít előítéleteimtől.
 Hiszem,
 hogy megváltoztatja szokásaimat.
 Hiszem,
 hogy legyőzi közömbösségemet.
 Hiszem,
 hogy szeretettel tölti el lelkemet.
 Hiszem,
 hogy megállít a rossz előtt.
 Hiszem,
 hogy felbátorít a jóra.
 Hiszem,
 hogy legyőzi szomorúságomat.
 Hiszem,
 hogy szeretettel tölt el Isten igéje iránt.
 Hiszem,
 hogy elveszi kicsinyhitűségemet.
 Hiszem,
 hogy megerősít szenvedésemben.
 Hiszem,
 hogy áthatja egész lényemet.

Simon András grafikája